

Mål & Mæle·2

5. årgang 1978

Nordisk Sprogsekretariat

Fra juli 1978 har det nye Nordisk Sprogsekretariat været i funktion. Dets hovedformål er at fremme det nordiske sprogsamarbejde på alle områder. Sekretariatschefen i Nordisk Sprogsekretariat fortæller om den nye institutions tilblivelse, opbygning og planer: side 8

Fællesnordisk

Det har tit været diskuteret hvordan man kan nærme de nordiske sprog til hinanden, og der har været fremsat adskillige ideer til den praktiske løsning: side 21

Med planerne om en nordisk tv-satellit er her en helt enestående mulighed for at gøre noget. Hvad et fællesnordisk skriftsprog vil kunne betyde for os selv og for vort forhold til omverdenen, kan man læse om i artiklen: side 13

Fonetik

Mål & Mæle har bedt en række sprogforskere fortælle om sprogvidenskabens forskellige discipliner: dialektologi, sociolingvistik, pragmatik, semantik osv. I dette nummer er det en fonetiker der fortæller om sin gren af sprogvidenskab: Hvad laver man indenfor fonetikken? Hvordan gør man? Hvor foregår forskningen? Hvorfor er det fornuftigt og nyttigt at dyrke fonetik?: side 24

Sprogligheder 2

Nordisk Språksekretariat 8

Nordisk tv – tv-nordisk 13

Den nordiske Idé 21

Hvad er fonetik? 24

„Oprigtig talt, hvis man saadan ganske hensynsløst gaar hen og afskaffer Forskellen mellem kunde med *d* og kunne med to *n*'er, saa kan jeg slet ikke se, hvilken Fordel Ens Forældre har haft af at lade En gaa i en dyr Skole“.

Replikker fra en
Damefrokost
(Magna Hartig)

SprogliGheder

i Kære Mål & Måle.

Endnu et hul i sproget, der næsten føles som et ideologisk problem.

Mine børn går til sang, til klaver, til badminton og til *spejder*. Det er jo oplagt logisk, at man kan gå til sang og badminton, det kniber en lille smule med at gå til klaver, og det skurrer fælt, det der med at gå til *spejder*.

P. t. diskuterer vi i korpset (jeg er selv leder) hvordan vi skal få børnene til at være *spejdere* i stedet for at gå til *spejder*. Men selv om dette skulle lykkes, har vi alligevel brug for et navneord om det, vi foretager os: *spejderi* er nedladende, *spejding* er aldrig blevet accepteret, *spejdersport* er vel højtideligt og synes ikke at omfatte det etiske.

Hvad vil I foreslå?

Venlig hilsen
Edith Aller
Hjørring

PS. Jeg ser i ODS, at Grundtvig ville kalde mig en *spejderske*. Ærgerligt nok, at jeg først opdager det nu, hvor vi arbejder os væk fra „kvindebetegnelserne“.

I Kære Edith Aller.

Udsagnsordet *spejde* betyder vel stadig 'undersøge ved at se skarpt og vedholdende'. De navneord, som man kan danne, *spejderi*, *spejdning* eller måske *spejding*, vil også let kunne få denne betydning og gengiver således ikke betydningen 'at være spejder'.

Ordet *spejder* er også stadig tvetydigt, det kan både betyde 'en på udkikspost i

krig' og 'et medlem af spejderbevægelsen'.

Alle er nok enige om, at man kan være *spejder*, dvs. man er meldt ind i et korp. Når man alligevel mangler et ord, så er det, fordi at være *spejder* giver gale angivelser af det tidsmæssige. Navneord på -er, brugt i nogen form med være om en person, angiver noget, der varer lige så længe, som personen lever: at være *skrædder*, *specialarbejder*, *dambruger*, *livredder*. Selvom en snedker tager job som arbejdsmand hos en gartner, er han stadig (udlært) snedker. Det folk kun gør en gang hver uge i en periode, men som ikke nødvendigvis har med folks egenskaber, dygtighed og evner at gøre, det er det svært at omtale på denne måde. Selvom man går til fodbold en gang om ugen, bliver man ikke af den grund *fodboldspiller*; og går man til sang hver anden dag, er man ikke *sanger*.

Det er således en tydelig angivelse af det etiske, at man overhovedet har udtrykket at være *spejder*. Det angiver noget i retning af: én gang *spejder*, altid *spejder* – og netop derved adskiller det sig fra sang og badminton.

Men hvad man vinder på gyngerne, taber man på karusellen. Man mangler nemlig nu et ord for, at man alligevel somme tider er mere *spejder* end andre tider. Man mangler en betegnelse for den enkelte handling, som man gør onsdag aften kl. 19. Man kan ikke så godt sige: *Skal du være spejder i dag?* men

man kan godt have brug for at sige det.

Og så har konstruktionen at gå til *spejder* altså meldt sig. Jeg kan godt forstå, den skurrer i ørerne. Konstruktionen gå til ... kræver et navneord, der angiver en handling (sådanne ord der kan forbindes med *begynde*, *være* og *holde op*): *spil*, *sang*, *dans*, *undervisning*, *timer*, *øvelser*. Det kan være svært at acceptere gå til klaver, men man underforstår vel -*spil* og kan således opfatte betydningen. Ved gå til *spejder* kan man ikke engang underforstå noget, som kunne betegne en handling – netop fordi at være *spejder* ikke er nogen handling, men en livsstil.

Hvis man har brug for at tale om den enkelte handling onsdag kl. 19, kan man bruge gå til *spejdermøde* eller tage på *spejdetur*. Der er altså faktisk ikke noget hul her alligevel.

Jeg har da også på fornemmelsen, at problemet ikke ligger onsdag kl. 19. Når børnene bruger gå til *spejder*, er det ikke kun for at tale om i aften eller andre præcise tidspunkter. De kan også sige *Går du til spejder?* i betydningen 'er du meldt ind' 'går du regelmæssigt til møderne'. Og det er her, det ideologiske kommer ind. Børnene har åbenbart brug for at omtale det at være meldt til uden at have bundet sig på livstid. De ønsker at sige, at *de går til spejder* i stedet for at *de er spejdere*, hvorved de kan undgå at betegne det etiske. Og det er ikke noget sprogligt problem. Det I må diskutere i korpset, er altså ikke blot, hvordan I får dem til at være *spejdere*, men også hvordan I får dem til at være *spejdere*.

OT

PS. Hvis man skulle have en kvindebetegnelse, kunne det jo også være *spejderinde*, hvor *inde* i modsætning til *ske* angiver en, der udfører kunstnerisk eller intellektuelt arbejde: *balletdanserinde* overfor *linedanserske*.

? Fra vore børns skole har vi fået en meddelelse, hvis sidste ord var: „Kuponen bedes underskrives af forældrene“. Er det ikke forkert?

Lis B. Andersen
2200 København N

I Jo, det korrekte er *Kuponen bedes underskrevet ...*, men den anden form er efterhånden meget udbredt: *døren bedes lukkes* – *varerne bedes betales ved kassen* – *vedlagte regning bedes venligst attesteres*.

Det som udtrykket ligner mest, er konstruktioner som *beløbet kræves indbetalt inden den 15. ds.* – *skaden forlanges udbedret* – *pakken ønskes afleveret hos naboen* – *mødet foreslås udsat*. Udsagnsleddet er her i passiv (*s*-form), men det er ikke nødvendigt: *vi kræver beløbet indbetalt* – *de foreslår mødet udsat* osv. Udtrykket med *bedes* har ikke den mulighed, man kan ikke skrive *vi beder døren lukket*, og det er en af de ting, der viser, at *bede*-konstruktionen alligevel ikke rigtig ligner de andre. Den fastholdes ikke af mønstret og kan derfor ændre form.

Spørgsmålet er så, hvorfor den gør det. Jeg har ikke nogen sikker forklaring, men det er værd at lægge mærke til, at *bedes* i denne sammen-

hæng bruges præcis som *skal*: man vælger vel *bedes* for at være lidt høfligere, end hvis man brutalt sagde *skal* (selv om det så sandelig er lige præcis det, man mener). Man kan så tænke sig, at den „forkerte“ konstruktion er opstået efter et andet mønster:

De skal lukke døren
døren skal lukkes

De bedes lukke døren
døren bedes lukkes

Det vil altså sige, at man her lader *bede* følge den grammatik, der gælder, ikke for *bede*, men for det ord, *bede* bruges i stedet for.

Det minder mig om et pudsigt eksempel, jeg så for nylig. I stedet for *gammel* siger og skriver man tit *ældre*: *vi må gøre noget mere for de ældre i samfundet* osv. Men så var der en journalist i Politiken, der skulle skrive om dem i 90'erne, og dem kaldte han *de helt ældre*. Det mærkelige er her, at 2. gradsformen ellers aldrig kan forbindes med *helt*. Man kan ikke sige *helt større*, *helt vanskeligere*, *helt værre*, men nok *helt stor*, *helt vanskelig*, *helt galt*. Det går naturligvis også med *helt gammel*, men ikke *helt ældre*. Imidlertid har journalisten tilladt *ældre* at følge de samme regler som *det gammel*, der er den egentlige betydning.

Det er forståeligt, men det lyder sært.

EH

? Da jeg forleden sad og læsnede ved morgenkaffen ved at læse i et populært sprogblad, måtte jeg læse indledningen til en artikel to gange, for jeg syntes, der var noget, der virkede forkert. „Vi er en kreds af sprogfolk, der beskæftiger sig med –“ Jeg havde ventet: *beskæftiger os med*, men jeg kan godt se, at det er rigtigt, hvis man skærer af og siger: „sprogfolk beskæftiger sig med“. På den anden side hedder det „vi beskæftiger os med“ og efter indledningen „vi“ ventede jeg et mere personligt engagement, end hvis der havde stået „en kreds af sprogfolk“, og derfor er det nok, at jeg indeni har følt, at har man sagt „vi“, må man osse sige „os“.

Ole Nielsen
Hobro

I Ærlig talt syntes jeg også selv, det lød underligt, da jeg skrev det, men på den anden side synes jeg nu, at *vi er en kreds af sprogfolk, der beskæftiger os med ...* lyder lige så mærkeligt, og så skrev jeg det første og håbede på, at resultatet ville blive et godt læserbrev.

Dette *mig/dig/sig* eller *min/din/sin* osv. skal jo rette sig efter det, som det hører til. Det hedder altså *jeg henvendte mig*, men *manden henvendte sig*; det er let nok. Problemet opstår, når vi siger *jeg er den mand*, der *henvendte mig/sig* til politiet i går aftes. Hele *der*-sætningen hører til *mand*, og det skulle jo give *sig*; men da det fremgår af sætningen, at *jeg* = *den mand*, kan man øjensynlig lade *jeg* bestemme valget af stedord, og resultatet bliver da *mig*.

Det er så at sige en strid mellem to planer i sproget, der viser sig her, nemlig det grammatiske, der giver sig, og det betydningsmæssige, der giver mig.

Jeg har spurgt en hel del mennesker om, hvad de syntes er det rigtige i eksempler som: *vi er tre unge piger, der ikke bryder os/sig om øl* – *du er vist en dame, der har orden i dine/sine ting* – *I er dem, der skal tage jer/sig af madlavningen* – *du kan være sikker på, at jeg ikke er en mand, der svigter mine/sine principper*. Svarene er cirka femti-femti, og der er folk, som siger det ene den ene dag og det andet den næste.

Rent teoretisk kan man argumentere for, at det er bedst at følge det grammatiske i eksempler som *jeg er en mand, der – ikke svigter sine principper*. Her er det ikke sådan, at *jeg = en mand, der ...*; jeg hører her til mængden af mænd, der ... – Meningen med sætningen er, at hver mand har sine principper, og at det gælder om ikke at svigte sine principper. Siger man nu *jeg er en mand, der ikke svigter mine principper*, kan meningen dels være den samme, dels den at der er nogle mænd der svigter mine principper (jf. *han er ikke en lærer, der svigter mine børn*). Med andre ord: *sine* er entydigt, *mine* er flertydigt.

Men det er som sagt et temmelig teoretisk tilfælde, for i almindelighed er der ikke nogen flertydighed, og der er ikke store muligheder for at løse konflikten mellem grammatik og betydning her. Hvad der er grammatisk rigtigt, virker betydningsmæssigt forkert, og omvendt.

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Erik Hansen og Ole Tøgeby. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til

ARENA, Forfatternes forlag,

Hald Hovedgaard

8800 Viborg

og mærk det
SPROGLIGHEDER

Hvis man vil ud over problemet, må man undgå det ved at skrive noget andet, f. eks. *jeg tilhører en kreds af sprogfolk, der beskæftiger sig med fremmedsprogsundervisning*.

EH

? Kære Mål & Mæle.

I en time på universitetet insisterede en student på, at det måtte hedde *at anmase sig* og ikke *anmasse sig*. Det betyder jo 'at mase sig frem'. Hvad skal man svare på det?

Jan Nissen
Humlebak

! Kære Jan.

Jeg tror, at jeg ville sige, at det var en *anmasselse* at komme *masende* med en ny stavemåde.

Ordet er lånt fra tysk *sich anmassen* og har oprindeligt betydningen 'at tilmåle sig'. Tysk *messen* er beslægtet med svensk *mäta* 'måle', med dansk *måde* og langt ude med ordet *meter*. Efter etymologien er sagen altså klar: ordet bør staves *anmasse* og udtales i overensstemmelse med det.

Det studenten har lavet, går under navnet folkeetymologi. Når man (af gode grunde) ikke kan se, hvilke ord der historisk er beslægtet (*anmasse-måde*), finder man andre lydligt og indholds-mæssigt lignende ord og indretter stavning og udtale efter dem (*anmase-mase*). Det kender man fra andre eksempler: *undervisitet*.

Folkeetymologi er ikke pr. definition forkert, f. eks. er *skørbug* folkeetymologisk udviklet af latin *scorbutus* (efter en af forklaringerne på ordet).

I ordet *anmasse* er den oprindelige sammenhæng da også ganske uigennemskuelig, og ordet betyder ikke 'måle' men 'trænge sig på' og dermed 'mase sig på'. Alligevel synes jeg ikke, at der er grund til at ændre den officielt korrekte skrivemåde. Ordet forekommer jo næsten kun i formen *anmassende* og i navneordet *anmasselse*. I den faste forbindelse *anmassende opførsel* er der vel ikke grund til at ændre skrivemåden, netop fordi det er en fast forbindelse, og ved navneordet ville det vel være direkte uheldigt, fordi man ikke har noget tilsvarende *maselse*.

OT

Kære Erik Hansen!

! Du går i nr. 4 ind for ordet 'lærner' som betegnelse på en, der lærer (tilegner sig noget). Du undrer dig lidt over den modvilje, ordet vækker. For logisk set passer det godt ind i det danske sprog. Hæver du.

Det kan godt være, du har ret. Også i, at ingen om fem år vil studse over ordet.

Men jeg har lidt svært ved at forstå, at du slet ikke omtaler det gode gamle ord *nemme*. „Hvad man i ungdommen nemmer, man ej i alderdommen glemmer“ osv.

Hvis der virkelig er så hårdt brug for et nyt ord, synes jeg, *nemmer* er bedre. Og jeg håber at få din støtte til det.

Hvis du da ikke er for *tungnem*.

Venlig hilsen
Sven Skovmand
Hedegård

I Kære Sven Skovmand. Det er fuldstændig rigtigt, hvad du skriver: *nemme* betyder lige præcis 'learn', og hertil er det naturligt at danne *en nemmer*. Når jeg ikke har foreslået det, hænger det sammen med, at *nemme* jo kun bruges i nogle få faste forbindelser og derfor først skal indføres som levende ord igen. Mht. *lærner* er situationen faktisk den, at *learner* bruges og kendes – og så skulle vejen til *lærner* være kort.

EH

I Der er måske nogle læsere der har undret sig over at nogle af svarene i dette og forrige nummer af M & M bruger gammeldags krydsogbolle-kommaer. I hvert fald blev forfatteren af artiklen om Bestemte Navne forundret over at se sin artikel med grammatiske kommaer, når hans manuskript nu var med pausekomma.

Alt dette må ikke udlægges sådan at M & Ms redaktion har skiftet standpunkt mht. kommaer: vi holder på det såkaldte pausekomma, og mener at når det har været officiel retskrivning i Danmark siden

1918, så vil vi også have lov til at bruge det. Men der må være sket det at en venlig og fortravlet sætter er kommet til at forveksle vore pausekommaer med hjælpepøse grammatiske kommaer, og så har han i den bedste mening „rettet“. Han har oven i købet gjort det helt pænt, der er ikke mange fejl.

Det er ikke første gang jeg er ude for at redaktioner og sættere ikke holder sig til tegnsætningen i et manuskript. Derfor anskaffede jeg engang et rødt stempel med teksten „Manuskriptets tegnsætning bedes overholdt“, og det satte jeg med passende mellemrum i mine manuskripter. Jeg har ikke brugt det i flere år, for det virkede som om sætterne endelig havde fået læst de sidste kapitler af Retskrivningsordbogen med. Men nu finder jeg det frem igen.

EH

Kære redaktører.

? Mon I kan hjælpe os med et lille fortolkningsproblem. Vi søger en definition af ordet: „Kropdue“, vel at mærke, når det bruges om en kvinde. A mener, det går på en lille, måske før, kvinde, med et gevaldigt brystparti, som altså ligner fuglen kropdue, og at det er et negativt udtryk om kvinden, ligesom en skude. A mener desuden også, at det til nød kan bruges om f. eks. Lulu Ziegler. B mener, at det betyder en veldrejet pussycat med kælen stemme, af Marilyn Monroe-typen, altså en pige med krop, hvor det altså er ment i positiv betydning, omend mandchauvinistisk. Sagen er opstået på baggrund af en diskussion, efter ordets brug i Esbjerg ugeavis, se vedlagte. Betydningen her, er uklar.

ODS, se vedlagt er også uklar. Den eneste reference i ODS, Harald Tandrup's gamle knaldroman, lader os også tilbage med tvivl. (Se vedlagte). Endelig har vi ringet til Dansk sprognævn, da der ikke var nogen ordbog, slang, nudansk osv., der havde ordet med, deres eneste reference er Politiken 07.01.1973, se vedlagte.

Da vi stadig er i tvivl, spørger vi herved sprogforskerne. Da A og B hver for sig refererer til deres omgangskreds m. h. t. tolkning og da den ene er fra Sjælland og den anden fra Sønderjylland, spørger vi, om der kan være egnsforskelle m. h. t. fortolkning.

Endelig vil vi også pege på Dirch Passer-monologen: „Mudderkliren“, der er skrevet af tegneren Quist og Preben Kaas, hvori Dirch beskriver ornitologudflugten, hvor man til sidst „havner på Kakadubar for at se på kropduer, men der er kun natte-ravnene.“

Vi ser, at der kun kommer 4 Mål og Møler om året og, at der allerede er kommet et 1978,4. Vil det sige, at vi må vente på svar på dette helt til næste år? Eller vil I forbarme jer.

Venlig hilsen
P. l. v.
Finn Stendevad

I I har gjort et meget grundigt arbejde, og jeg kan desværre ikke supplere med nyfundne citater i ordbøger eller andre værker. Selv de store dansk-engelske og dansk-franske ordbøger har kun den rent zoologiske betydning af *kropdue*. Alene det tyder på at brugen af ordet om en dame er ret sjælden, men de fleste jeg har spurgt er ret sikre på at ordet skal karakterisere

en legemstype som var moderne tidligt i dette århundrede, nemlig smal forneden, bred foroven, netop som fuglen kropdue. Figuren frembragtes vistnok ved skånseløse korsetter, svulmende barm over korsettet og evt. en sølvkræm el. lign. draperet om skuldrene. Det kommer fint frem i det citat fra Politiken som Sprognævnet sendte jer:

„(modepigerne) har nu en silhouet noget nær det, man havde lige før første verdenskrig, nemlig stor bred overkrop og smalle hofter og ben. Kropdue-faconen fremkommer, når pigerne iklæder sig store, vamsede talje- eller hoftekorste pelse over lange lige bukser ...“

Men det er da klart at ordet også kan have den anden betydning I nævner. *Due* kan bruges om en kvinde, og med det ord betoner man vel det blide og kæln. Forbindes det nu med *krop*, må vi få et ord der indebærer netop det som B mener. Det er lige så selvfølgeligt som at kombinationen af *græs* og *strå* giver betydningen *græsstrå*.

Kropdue om en dame kan altså være resultatet af to forskellige orddannelsesprocesser. I betydning A er der sket det at *krop* + *due* er sat sammen til den zoologiske betydning *kropdue*, der så en bloc er brugt billedligt om den smalhøftede, bredbarmede dame. I betydning B er der sket det at *due* i en af sine betydninger er forbundet med *krop*, og betydningen bliver en blid, kælen kvinde, karakteriseret yderligere ved sin krop.

Når I spørger hvad ordet betyder, må I vel snarere mene: hvad er der tradition for at det betyder? Svaret må blive at der utvivlsomt er tradition for betydning A, med at

kropdue altid må have kunnet have betydning B som en mulighed. *Kooje* bruges vist udelukkende om et rundt vindue i et skib. Men ordet kan nærmest aktivisere betydningen 'en kos øje'.

Om der er dialektforskelle mht. *kropdue* har vi ikke kunnet finde ud af på så kort tid. EH

Til Mål & Mæle!

? I et forskningspapir læser jeg: „den særlige subjektivisme universaliseres samt virkeligheden privatiseres på narcissismens grund.“ Jeg ville være gladere hvis der ikke havde stået *samt*, men i stedet *og*, eller eventuelt *og samtidig sker der det at*. Som aldrende Jeronimus udbryder jeg: Filosofien bliver finere samt syntaksen mere ubehjælpelig hos de unge mennesker.

I nogle opremsninger kan man sige *A samt B*, og det skal betyde nogenlunde det samme som *A og B*. Men *samt* er vist ikke et sideordnende bindeord, men et forholdsord: ligesom *med*? Hvis det er rigtigt, forklarer det hvorfor man ikke kan bruge *samt* til at klistre A til B hvis A og B er hovedsætninger. Men problemet er vist ikke kun grammatisk, det er også semantisk. = *A og B* er sidestillede hvis man siger *A og B*; hvis man siger *A med B*, er der en eller anden form for tilhørsforhold – A er her det afgørende, B følger med som et særligt supplement eller en særlig omstændighed. Jeg spekulerer på om pointen med at bruge *samt* ikke i nogle tilfælde er at angive et tættere sammenhængs eller solidaritetsforhold mellem A og B end man får ved bare at sige

A og B – men samtidig ikke markere et ensidigt underordningsforhold (tilhørsforhold), som man ville gøre ved at sige *A med B*.

Kan I forklare noget om det?

Med nysgerrig samt
venlig hilsen

Lars Peter Rømhild
Birkerød

Kære Lars Peter Rømhild!

! Der er noget om det du siger, men jeg tror ikke at det er helt rigtigt. Man må fastholde at *samt* er et bindeord – selvom det kommer fra tysk hvor det er et forholdsord. Det styrer nemlig ikke genstandsfald som andre forholdsord: *Hansen og Petersen samt I to er mine bedste venner. Hansen med sin kone og Petersen med jer to er mine bedste venner.*

Alligevel er *samt* ikke helt det samme som *og*. Men forskellen er grammatisk snarere end semantisk. Semantisk eller meningsmæssigt sidestiller og normalt de to størrelser, således at *A og B* betyder det samme som *B og A*: *hun sang og spillede* = *hun spillede og sang*.

Der findes imidlertid en række tilfælde hvor A og B ikke kan byttes om, og hvor *og* betyder mere end bare en sidestilling, det kan fx betyde 'og derefter': *han gik i seng og sov*, eller 'sammen med': *to og tre er fem*. I sådanne tilfælde, hvor der vel kan siges at være et tættere sammenhængs- eller solidaritetsforhold mellem A og B, kan man netop ikke bruge *samt*: *hun gik i seng samt sov, to samt tre er fem*. Semantisk kan *samt* altså kun bruges i den betydning som *og* har i normale tilfælde: ligestilling.

Men grammatisk er der en

forskkel som man kan se hvis man indsætter et og i din Jeronimus-bemærkning: *Filosofien bliver finere og syntaksen mere ubehjælpssom hos de unge mennesker*. Som sætningen står her er den tvetydig; det fremgår nemlig ikke af sætningen – men nok af sammenhængen – om filosofien også er hos de unge mennesker eller om kun syntaksen er det. Hvis man altså har en sætning der lyder A og B hos C ved man ikke om det betyder A – og B hos C eller A og B – hos C. Et eksempel til: *Hun var flittig og meget dygtig i regning*. Var hun så også flittig i dansk og geografi eller hvad?

Denne tvetydighed har man ikke hvis man bruger *samt*: *Hun var flittig samt meget dygtig i regning*, så har man udtrykkeligt ikke udtalt sig generelt om alle fagene, men kun om regning. Grammatisk har *samt* altså en større sammenknyttende virkning end *og*. Man kan kun have læsningen A samt B – hos C, men ikke: A – samt B hos C. Derfor tror jeg faktisk der er en tanke bag den syntaktiske ubehjælpssomhed hos de unge mennesker. Meningen i eksemplet er at subjektivismen universaliseres på narcissismens grund og virkeligheden privatiseres på narcissismens grund. Et og her ville gøre eksemplet tvetydigt, og *samtidig* sker der det at ville betyde at kun privatiseringen af virkeligheden skete på narcissismens grund – hvor den grund så end ligger.

Selvom der kan ligge en mening bag dette *samt* er det alligevel ubehjælpssomt. Det er nemlig stadig en regel som bekræftes af alle indfødte sprogbrugere at *samt* ikke kan sideordne to hovedsætninger

(måske fordi *samt* giver en for snæver syntaktisk sammenknytning). Og man kan sagtens udtrykke sig på anden måde: på narcissismens grund universaliseres den særlige subjektivisme og privatiseres virkeligheden.

OT

Et hjertesuk, som måske kan give anledning til en diskussion i Mål & Mæle:

? Der har i længere tid været en diskussion i dagspressen om ønskeligheden i en retskrivningsreform. Der er fremført mange synspunkter om ønskeligheden i at nærme skriftsproget til talesproget, men ikke fremført noget om hvilket talesprog! Meteorologisk Institut synes helt at kunne erstatte "a" med "æ" – og sådan er der jo så meget miljø-præget.

Et synspunkt har jeg ikke set fremført: nemlig letlæseligheden. – Selv læser jeg meget højt – „fra bladet“ og det generer mig aldeles ikke om det er „de krøllede bogstaver“ eller vor retskrivning fra før 1948? hvor man endnu havde majuskler, men moderne retskrivning volder mig visse vanskeligheder, her kan jeg ikke læse op „fra bladet“, men må have en forberedende gennemlæsning med nogle små blyantsnotater. Som fagmand har jeg visse problemer med „ved“ – der jo ofte er navn på træ. – Nå! „sådan er der så meget“.

Venlig hilsen
Gustav Graae

I Sådan som forholdet er mellem vor retskrivning og udtalen af rigsmålet, er det næsten altid sådan at det der er en fordel for læseren er til

Mål & Mæle

Redaktion:

Erik Hansen og Ole Tøgeby

Lay out: Bent Rohde

Tegninger: Henning Nielsen

Ekspedition:

Arena, Forfatternes Forlag.

Hald Hovedgaard

8800 Viborg

Telf. (06) 63 80 60.

Giro 6253857

Tryk:

Nørhaven Bogtrykkeri a/s,
Viborg

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 35,00 pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til forlaget Arena. Alle henvendelser om adresseforandring, fejl ved bladets levering osv. bedes derimod rettet til postvæsenet. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

ulempe for skriveren, og omvendt.

Det er klart at læseren har en vis glæde af at navneordene blev skrevet med stort begyndelsesbogstav (det ville også være en fordel hvis til-lægsordene blev skrevet med grønt). Men argumentet for at afskaffe de store bogstaver var – ved siden af den anti-tyske og det pro-nordiske – at læserens fordel langt fra kunne opveje skriverens besvær med at bruge stort bogstav rigtigt.

Jeg synes tiden har vist at det trods alt var en god beslutning man traf i 1948.

EH

Nordisk språksekretariat

I mars 1977 vedtok Nordisk ministerråd å opprette et nordisk språksekretariat som skal arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden og fremme den nordiske språkforståelsen. Sekretariatet skal fungere som et samarbeidsorgan mellom språknemndene i Norden, men er ellers en selvstendig institusjon under Nordisk ministerråd. Virksomheten vil komme i gang 1. juli 1978, og sekretariatet er inntil videre plassert sammen med Norsk språkråd i Oslo.

Litt om bakgrunnen

Tanken om et fellesnordisk språklig samarbeidsorgan er eldre enn de nasjonale språknemndene. I Sverige ble det i begynnelsen av 1940-årene tatt visse initiativ for å få i stand en nordisk språknemnd. Dette ble det ikke noe av. Men det nordiske aspektet stod sentralt da Nämnden för svensk språkvård ble opprettet i 1944. Ved siden av å ta seg av nasjonale språkspørsmål skulle nemnda „söka åvägbringa nordiskt samarbete på språkvårdens område i syfte att vidmakthålla och stärka den nordiska gemenskapen“

og „söka samarbete med organisationer för samma ändamål i övriga nordiska länder“. De andre nordiske språknemndene som kom til etter hvert, fikk tilsvarende formuleringer i sine vedtekter.

Det nordiske språksamarbeidet har vært en viktig del av virksomheten til språknemndene, men manglende midler har satt grenser for hva de har kunnet gjøre. Dette er en av grunnene til at spørsmålet om å opprette en nordisk språknemnd har vært diskutert i Nordisk råd flere ganger. Saken var oppe i 1953 og 1968, og i 1972 ble det på nytt foreslått at Nordisk råd skulle ta initiativet til å få opprettet et slikt organ. Etter en grundig behandling i språknemndene og i forskjellige organer i Nordisk råd førte forslaget til at Nordisk ministerråd i 1976 nedsatte en arbeidsgruppe til å utrede spørsmålet om høvelige former for samarbeidet mellom de nordiske språknemndene. I januar 1977 la arbeidsgruppen fram en fylldig utredning med forslag om organisasjon og arbeidsoppgaver for et *nordisk språksekretariat*. Utredningen dannet grunnlaget for Ministerrådets vedtak i mars 1977.

Arbeldsoppgaver

Nordisk språksekretariat skal altså arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden og fremme den nordiske språkforståelsen. Dette skal sekretariatet gjøre bl. a. ved å:

- være rådgivende og koordinerende organ i språk- og terminologispørsmål som angår mer enn ett nordisk språk
- ta initiativ til utredninger og forskningsprosjekter av felles nordisk interesse, f. eks. når det gjelder språkkrøkt, terminologi, nordisk språkforståelse og grannespråksundervisning
- arrangere nordiske møter, konferanser og seminarer om språkspørsmål
- medvirke til at resultatene av utredninger, terminologiarbeid o. l. blir publisert
- følge utviklingen av grannespråksundervisningen på alle utdanningsnivåer i de nordiske landene
- samarbeide med radio og fjernsyn, presse og forlag om tiltak som tar sikte på å fremme den nordiske språkforståelsen
- sørge for at det blir utarbeidet ordbøker og ordlister mellom ulike språk i Norden.

Vi skal se litt nærmere på enkelte av oppgavene.

Ordtilfanget

En sentral oppgave for Språksekretariatet blir å forsøke å hindre at de nordiske språkene opptar forskjellige ord for nye begreper. Ulikheter i ordforrådet er jo ett av hindrene for språkforståelsen i Norden.

Lånord

Særlig siden siste verdenskrig har den engelsk-amerikanske påvirkningen vært sterk, og ofte har de nordiske språkene

tatt opp lånene i ulik form. For den samnordiske språkkrøkten gjelder det å forsøke å tilpasse lånordene eller erstatte dem på en så lik måte som mulig i de forskjellige nordiske språkene.

Ett eksempel:

datamaskin - datamat - dator

I Norge, Danmark og Sverige er det satt ned spesielle komiteer som arbeider med dataterminologien. Disse komiteene har tilrådd forskjellige termer for det som på engelsk (og til dels også i de nordiske språkene) blir kalt *computer*: *datamaskin*, *datamat* og *dator*. Dette er selvfølgelig uheldig og skaper vanskeligheter for språkforståelsen over landegrensene i Norden, både mellom ekspertene og mellom vanlige folk som stadig oftere kommer i kontakt med disse maskinene. Gjennom samordning og et forsiktig påtrykk på de nasjonale terminologikomiteene kunne et nordisk språksekretariat ha vært med på å hindre denne forskjellen mellom de nordiske språkene.

Terminologi

Ved siden av innlåningen fra fremmede språk foregår ordtilveksten i våre dager for en stor del gjennom fagspråk av ulike slag. Dette gjelder særlig nye fag og fagområder i rask utvikling, f. eks. samfunnsfag, skolevesen, forvaltning, miljøvern, helsevesen og medisin. Språksekretariatet bør forsøke å opprette et kontaktnett med fagfolk innenfor slike fagområder med sikte på å komme fram til fellesnordiske termer, i hvert fall når det gjelder sentrale ord som kan gå inn i allmennspråket. Sekretariatet kan eventuelt selv ta initiativet til at det blir satt i gang terminologiprojekter innenfor viktige fagområder.

fjern
fjern og nær
fjernstyret
Fjernstyring
fjernetliggende
Fjerntrafikk
Fjert
fjerte
Fjoller
Fjor (i F.)
Fjord
Fjordarm
Fjordhest
Fjordmunding
fjorten
f. Kr.

fjern
fjern og nær
fjernstyrt
Fjernstyring
fjernetliggende
Fjerntrafikk
Fjert
fjerte
Fjoller
Fjor (i F.)
Fjord
Fjordarm
Fjordhest
Fjordmunning
fjorten
f. Kr.

fjärran
fjärran och nära
fjärrstyrt
Fjärrstyrning
fjärranliggande
Fjärrtrafik
Fjärt
fjärta
Fjoller
Fjor (i F.)
Fjord
Fjordarm
Fjordhäst
Fjordmykning
fjorton
f. Kr.

Fra Andreas Fynnings Samnordisk Ordbog (1971). Den viser hvilke ord der er ens, eller næsten ens, i dansk, svensk og norsk.

Når det gjelder den rent tekniske terminologien, vil sekretariatet bistå de eksisterende terminologiorganene med rådgivning og samordning. De nordiske terminologiorganene er Centralen för teknisk terminologi i Finland, Rådet for teknisk terminologi i Norge og Tekniska nomenklaturcentralen i Sverige. I Danmark er det ikke noe eget organ for teknisk terminologi, men terminologiavdelingen ved Handelshøjskolen i København fungerer på mange måter som en nomenklatursentral. Det blir også en viktig oppgave å få i stand gode samarbeidsforhold med de nasjonale standardiseringsorganisasjonene.

Ved at terminologiorganene og andre institusjoner som driver en eller annen form for språkarbeid fortløpende melder fra om pågående og planlagte prosjekter, kan Nordisk språksekretariat etter hvert komme til å bli en informasjonssentral til nytte for terminologiorganene og andre interesserte.

Lovspråket

Det pågår et kontinuerlig arbeid i de nordiske landene med å harmonisere lovverket på forskjellige områder. Dette arbeidet har også en terminologisk side: Det er viktig å finne fram til fellesnordiske ord og uttrykk for de samme forholdene.

Vi skal se på et eksempel.

I den siste tiden har det blitt stadig vanligere med en samlivsform der partene lever sammen uten å være formelt gift. Det er i gang et nordisk samarbeid med sikte på å samordne lovverket på dette området, og en av oppgavene blir å finne fram til en felles term for slike forhold. Hittil har det vært brukt og foreslått en rekke forskjellige ord og uttrykk, f. eks. om forholdet: papirløst ekteskap, papirløst samliv, papirløst samlivsforhold, samvittighetsekteskap, ekteskapsliknende (samlivs)forhold, ekteskapsliknende samliv, avtalt samliv, ugift samboenhet; og om partene: samboer, samlever, ugift sam(men)boende, samlivspartner, sam-

livsfelle. Her kan Språksekretariatet spille en aktiv rolle og sørge for at de nordiske synspunktene kommer inn når en skal velge term.

I det hele tatt blir det en viktig oppgave å finne metoder som gjør det mulig å gripe inn raskt og effektivt når ulike ord for nye begreper truer med å sette seg fast i de forskjellige språkene.

Ortografi

Mulighetene for å oppnå konkrete resultater er gode når det gjelder ordtilfanget, og nettopp dette området er trolig det viktigste med tanke på den nordiske språkforståelsen. Mulighetene er mindre når det gjelder selve rettskrivningssystemene. Dette henger sammen med at forholdene er langt fastere her enn for ordtilfanget. På det nordiske språkmøtet i 1976 var det også enighet i språknemndene om at det ikke er aktuelt med større rettskrivningsreformer i de nordiske språkene nå.

Men noe kan gjøres. Det gjelder f. eks. rent tekniske og typografiske spørsmål, som bruken av store og små bokstaver, bruk av bindestrek, apostrof, tankestrek og aksenttegn. Her er det til dels forskjellige regler i de nordiske språkene. Et sentralt område er forkortinger. Språkfolk er enige om å frarå den tiltagende bruken av forkortinger. Men når det er behov for å forkorte ord og uttrykk, er det viktig at det blir gjort på samme måte.

De nordiske språkene følger også ulike prinsipper når det gjelder spørsmålet om å nasjonalisere skrivemåten av fremmedord. I Danmark har en f. eks. beholdt den engelske skrivemåten *tape*, i Sverige er den nasjonalisert til *tejp*, mens norsk rettskrivning har valgfritt *tape* eller *teip*. Det er klart at slike forskjeller bidrar til å svekke den nordiske språkforståelsen.

Språknemndene har lenge samarbeidet

om skrivemåten av fremmede geografiske navn, og en har kommet ganske langt i retning av felles nordisk skrivemåte. Nordisk språksekretariat vil støtte opp om dette arbeidet, og eventuelt ta initiativet til at det blir utvidet til også å omfatte annet navnetilfang, f. eks. skrivemåten av historiske navn.

Kulturpolitiske spørsmål

Ved siden av de rent språkfaglige oppgavene skal sekretariatet ta seg av saker av mer allmennkulturell karakter. Grannespråksundervisningen i de nordiske landene spiller naturlig nok en avgjørende rolle for den nordiske språkforståelsen, og retningslinjene fastslår at sekretariatet skal følge utviklingen av denne undervisningen på alle nivåer. En arbeidsgruppe som er nedsatt av embetsmannskomiteen for nordisk kulturelt samarbeid, gir i en utredning uttrykk for at Nordisk språksekretariat kan bli et høvelig organ for fortløpende overvåkning, kontakt og informasjon i spørsmål som gjelder grannespråksundervisningen i Norden.

Språksekretariatet skal også samarbeide med massemediene om tiltak som tar sikte på å styrke det nordiske språkfelleskapet. Her kan det f. eks. bli tale om å forsøke å få radioselskapene til å sende flere samnordiske programmer og programmer fra de andre nordiske landene. Det kan neppe være tvil om at dette vil styrke den nordiske språkforståelsen, men det er gjort få undersøkelser på dette området. Sekretariatet vil derfor støtte opp om forskning som tar sikte på å utrede spørsmålet om hvilken virkning språket i massemediene har for den nordiske språkforståelsen. Dette gjelder f. eks. teksting av fjernsynsprogrammer fra de andre nordiske landene. Ellers vil trolig spørsmålet om å opprette en nordisk tv-satellitt bli en viktig sak for sekretariatet.

Dette er eksempler på „politiske“ saker som stort sett har falt utenfor språknemndenes vanlige virksomhet. Språksekretariatet har altså et utvidet arbeidsfelt i forhold til språknemndene. Hvilke muligheter har så sekretariatet for å løse de oppgavene det er pålagt?

Ressurser

Vi må kunne konstatere at mulighetene er begrenset av de relativt beskjedne midlene som er stilt til rådighet. Til å begynne med vil sekretariatet bestå av en heltidsansatt samnordisk sekretær med kontorhjelpe (en halv stilling). Etter planen skal sekretariatet bygges ut med særskilte nordiske sekretærer ved de nasjonale språknemndene, men det er de bevilgende myndighetene i de enkelte landene som avgjør dette.

Organisasjon

Den samnordiske sekretæren er daglig leder av sekretariatet og har ansvaret for den løpende administrasjon, kontakt, informasjon osv.

Sekretariatet blir ledet av et *styre* på tolv personer som representerer de nordiske språknemndene og tilsvarende institusjoner: Dansk Sprognævn (2), Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland (2), Sverigefinska språknämnden, Fróðskaparsetur Føroya, Landsrådets sprog- og rettskrivningsudvalg (Grønland), Islensk málnefnd, Norsk språkråd (en representant for bokmål og en for ny-

norsk), Samisk språknemnd, Svenska språknämnden.

Styret utpeker et *arbeidsutvalg* med fire medlemmer fra språknemndene i Danmark, Finland, Norge og Sverige. Formannen i styret er samtidig formann i arbeidsutvalget. På det konstituerende møtet i Bergen 16. februar 1978 ble professor Bertil Molde fra Svenska språknämnden valgt til formann og universitetslektor Allan Karcker (Dansk Sprognævn) til varaformann.

Styret kommer normalt sammen en gang om året i forbindelse med språknemndenes årsmøte. Arbeidsutvalget møter to ganger og de nordiske sekretærene fire ganger om året, to av dem sammen med arbeidsutvalget.

Et rådgivende organ

Til slutt kan det være grunn til å understreke at Nordisk språksekretariat er et rådgivende organ uten besluttende myndighet for de enkelte språkene. Når det tok så lang tid å realisere tanken om et nordisk organ for språksamarbeid, henger det bl. a. sammen med at språknemndene fryktet at et slikt organ kunne føre til kompetansestrid. Men språksekretariatet vil bli et organ ved siden av språknemndene og ikke overordnet dem. Det kan ikke fatte vedtak som angår et språk uten at vedkommende språknemnd samtykker i det. Som retningslinjene fastslår, skal sekretariatet være et organ for samarbeid mellom språknemndene og tilsvarende organer i de nordiske landene.

Ståle Løland, f. 1945
sekretariatschef i
Nordisk Sprogsekretariat

Nordisk TV - TV-nordisk

I første halvår af 1977 blev der afholdt rådsmøde i Nordisk Råd. Et af de mest bemærkelsesværdige resultater blev her utvivlsomt beslutningen om at etablere fællesnordisk TV baseret på transmission via satellit. Det skulle således engang blive muligt at se 1 islandsk, 1 norsk, 2 svenske, 3 finske og 1 dansk kanal i samtlige nordiske lande.

Endvidere forlød det, at udsendelserne, der naturligvis vil blive produceret på producentlandets sprog, samtidig ville blive tekster med det formål at lette den sproglige tilegnelse. Tekstningen vil ske på producentlandets sprog, således at mundtlig tale og skriftbillede fortløbende følges ad på et og samme sprog. Finske og islandske udsendelser forudses her med rette at ville volde problemer, da så få behersker finsk og islandsk i det øvrige Norden. Så vidt man kan forstå, vil man afhjælpe dette ved at tekste finske udsendelser på både finsk og svensk, og ved at tekste islandske på både islandsk og dansk, evt. norsk. Norske udsendelser vil formodentlig blive tekster på såvel bokmål og landsmål, omend ikke sideløbende. Det er usikkert, i hvilket forhold og i hvilket omfang de to skriftsprog vil blive anvendt, men det er næppe urealistisk at tro, at bokmål vil tegne sig tydeligt. Derimod vil svenske og danske udsendelser selvfølgelig blive tekster på hhv. rigssvensk og rigsdansk.

I det nordiske TVsamarbejde vil hovedtrækkene i vor sammenhæng stå klart. I det samlede billede vil tre skriftsprog fremgå som internordiske, formidlende hovedsprog. Disse tre sprog er svensk, dansk og – med enkelte forbehold – norsk bokmål.

Fællesnordisk skriftsprog

Ved satellittransmitteringens indførelse vil de nordiske befolkninger 1) få hidtil ukendte muligheder for at høre nordiske sprog talt. Dette er vel det egentlige sigte med TVsamarbejdet. Der er heller ingen tvivl om, at den øgede adgang til talt nordisk vil øge de passive sprogkundskaber og lette og bedre forståelsen mellem de tre skandinaviske sprog indbyrdes. Samtidig vil de 2) blive konfronteret med ledsagende og fortløbende tekstning på sprogene, og denne konfrontation vil være på en gang uundgåelig og have en hidtil uset styrke og udstrækning. 2) er vel nærmest tænkt som en støtteforanstaltning, måske endda af midlertidig art.

Men her lader det til, at man har overset tekstningens øvrige muligheder. For første gang overhovedet vil skandinaver se en mængde nordiske tekster dagligt eller dog langt hyppigere end nogensinde før. Denne formidling af tekster sker endvidere via TV, det af massemedierne, der har størst spredning og slagkraft.

Disse to ting i forening vil medføre en hidtil ukendt fortrolighed med og kendskab til de forskellige skriftbilleder og vil samtidig øge bevidstheden over for forskelle, ligheder og gennemgående mønstre i skriftsprogene. Man vil i langt videre kredse opdage vanskelighederne og de mere eller mindre let overvindelige afstande mellem sprogene. Det nordiske TVsamarbejde vil således være en væsentlig anledning til at forny drøftelserne om et fællesskandinavisk skriftsprog.

De nordiske televisioner bør være sig deres stilling i denne sammenhæng bevidst og bør være det forum, hvorfra kravet om bestræbelser i den retning udgår og hvori de vundne resultater afprøves. Kravene og diskussionen om fællesskandinavisk skriftsprog er ikke nye, og visse anstrengelser og resultater kan noteres. Spørgsmålet har dog ikke hidtil haft den store interesse i offentligheden. Med fjernsynets rolle i skandinavernes hverdag in mente vil vi imidlertid få problematikken ind på livet, og med større folkelig opmærksomhed vil spørgsmålet kunne rejses stærkere og mere uafviseligt.

Virkninger af et fælles skriftsprog

Et fællesskandinavisk skriftsprog vil være tillokkende af flere grunde. For det første ville det betyde en vældig lettelse for og øgning og spredning af alle former for skriftlig kommunikation i de tre lande. Hver for sig dækker de tre skriftsprog kun små områder, men forenede til et skriftsprog ville de få langt større slagkraft og mangedoblede former for anvendelse.

Alle typer dags- og ugepresse, tidskrifter og periodica i enkeltlandene ville kunne læses i flæng over hele Skandinavien. Det ville give uanede muligheder for bogproduktion og -udgivelse, for editionsplanlægning og -politik. Man vil

også kunne forvente grundlag for en stærk forøgelse af oversættelser af fremmedsproget litteratur, i første række faglitteratur, men på længere sigt også skønlitteratur. En række projekter vil først få fuld gyldighed i og med et skandinavisk skriftsprog, andre vil først blive mulige ved det øgede befolkningsgrundlag under skriftsproget. Fx videnskabeligt editerede udgaver af skønlitterære værker, større encyklopædier o. l.

Niende største europæiske sprog

For det andet ville et fællesskandinavisk skriftsprog styrke og hæve de skandinaviske sprogs status i udlandet. Som det er nu, er de tre sprog en sag for en lille skare sprogfolk med særlige interesser. Mere tilfældigt dyrkes de desuden af en fåtallig kreds af forskere af H. C. Andersen, Kierkegaard, Ibsen og Strindberg. Derudover har sprogene så godt som kun interesse for forretningsfolk med område i Norden, for folk med nordiske ægtefæller og for indvandrere. Ellers er det ikke tillokkende at lære et skandinavisk sprog, for sprogområderne er hver for sig for små, for mærkværdige og har for lidt kulturel gennemslagskraft.

Et fælles skriftsprog ville derimod have et befolkningsunderlag på 18-20 mill. Alene dette ville foranledige universiteter i udlandet til at reorganisere, udbygge og nyoprette institutter i skandinavistik, samt i det hele taget at vise området større opmærksomhed. Hånd i hånd med det skandinaviske skriftsprogs øgede anseelse og slagkraft vil det blive mere tillokkende at lære skandinavisk, uanset hvilket enkeltsprog man vælger til talesprog. Interessen vil stige, og skandinavisk vil stå stærkere i den almene bevidsthed.

I det store billede vil skandinavisk som

et skriftsprog med 18-20 mill. brugere i henhold til udbredelse være det 9. største europæiske sprog (efter engelsk, russisk, spansk, tysk, portugisisk, fransk, italiensk og polsk). Det vil altså indtage en stilling umiddelbart efter de store europæiske verdenssprog. I mere jordnær sammenhæng vil det kunne styrke dansk i fx Sydslesvig og i EF. Begge steder er dansk udsat for pres og vigende. Statsgrænsen er nu stort set også sprogrænse mellem dansk og tysk. Efter hvad man hører, er der allerede nu frygt for, at dansk i løbet af nogle få år må opgives som officielt sprog i Bruxelles.

Et nordisk skriftsprog

For det tredje ville et fællesskandinavisk skriftsprog, en gang skabt, virke som en stabiliserende og regulerende faktor på de skandinaviske *talesprog*. Fra sprogvidenskaben er det kendt, at skriftsprog har tilbagevirkninger på talesprog. Disse tilbagevirkninger kan inddeles i flere kategorier efter deres virkemåde.

A) Dels kan en tilstrækkeligt grundfæstet skriftlig norm give fortrinsstilling til en bestemt talesprogsvariant på de øvrige varianter bekostning i et givet område. Den skriftlige norm afstikker og fastlægger talesprogsspektret steds-mæssigt og giver den valgte variant status som rigssprog. Rigssproget vinder styrke og anseelse, og de øvrige talesprogsvarianter henstår som dialekter i forhold til rigssproget. Skriftsproglige monumenter som bibeloversættelser, store forfatterskaber og store litterære perioder kan have denne virkning. Dantes brug af det dannede talesprog, vulgare illustre, blev afgørende for italiensk rigssprog, Luthers valg af det sachsiske kancellisprog bestemte udformningen af rigstysk og Christiern Pedersøns sjællandske var udslag-givende i dannelsen af rigsdansk.

En skriftlig norm har tilbagevirkninger på talesproget i og med, at en talesprogsvariant hensættes som primær, de øvrige som sekundære. Alt efter sin styrke vil normen svække de sekundære varianter betydning og fordre den størst mulige tillempling til den primære variant. Normen er altid foreskrivende og vil altid medføre dialekternes tilnærmelse til rigssproget.

Langsommere sprogudvikling

B) Dels kan et tilstrækkeligt etableret skriftsprog virke stabiliserende og fixerende på talesprogets udvikling i tid. Igen kan bibeloversættelser, store forfatterskaber og litterære storhedstider have denne virkning. Man kan nævne Luthers tyske og Christiern Pedersøns danske bibeloversættelser, Dante og Shakespeare, de klassiske litterære perioder i Spanien, Frankrig og Tyskland; Holberg, Puskin osv.

I og med disse sproglige monumenters knæsettelse som norm og alt efter denne norms foreskrivende vægt vil talesproget være stabiliseret og fixeret i kortere eller længere tid. Under alle omstændigheder vil talesprogets udvikling være langsommere og ske ad afstukne baner i langt højere grad end før normens etablering.

C) Endelig er der en tredje art af tilbagevirkninger. Denne sidste kategori er virksom over for talesprogsvarianter, der ligger rigsnormen nær. Også i disse nærtbeslægtede varianter vil der til stadighed finde tilbagevirkninger sted fra skrift til tale. Skriftsproget vil ikke kun regulere og stabilisere talesproget. Det vil også korrigere det. Det er velkendt i sprogvidenskaben, at talesproget retter sig og ændrer sig efter skriftsproget.

I Danmark kan denne udvikling især spores efter 1800, da læsekyndighed blev almindelig, og rigssproget blev udbredt for alvor, skriftligt med presse og littera-

tur, mundtligt med skole og højskole. Ordene *eg*, *bøg* og *bøger* får deres nutidige udtale fremfor tidligere: *ej*, *bøj*, *bøjer*. Former som *fortrydt* og *skjar* (skar) kendes eller tåles ikke længere i rigssproget. En guldalderdigter lader endnu *æble* rime på *djævle*. Andre digtere fra tiden udtaler *jern* og *børn* som tostavel-sesord. Af ord, der nu om dage er ved at ændre udtale efter skriftbillede, kan nævnes *kyst* og *busk*. Et andet sted, hvor der sker forskydninger, er ordkategorien med - *øg* - i indlyd. Fx *nøgle*, *gøgle*, *øgle*, men: *røgelse*, *spøgelse*, *spøge*.

Forholdet mellem talesprog og skriftsprog er kompliceret. På den ene side gennemgår talesproget sin udvikling i kraft af de givne lovmæssigheder indeholdt i sproget. Denne udvikling vil, når afstanden mellem tale og skrift bliver for stor, medføre revision og ændringer i

skriftsproget. På den anden side vil skriftsproget, som vi har set, have tilbagevirkninger på talesproget. Det vil kunne hæmme, ændre og motivere talesprogets udvikling. Effekten af disse to modsatrettede bevægelser og det indbyrdes forhold mellem dem udgør vanskelige og uoverskuelige problemkredse. En del tyder på, at den skriftlige norm især virker udadtil, hvorimod den specifikke rigstalesprogsvariant, som den skriftlige norm er en spejling af, udvikler sig friere og mere ubundet i forhold til sit eget skriftsprog.

Afgørende for bevægelsen fra skrift til tale er under alle omstændigheder mængden, udbredelsen og effekten af den skriftlige kommunikation og befolkningens læsekyndighed, bevidsthed og modtagelighed. En vigtig ting er befolkningens accept af, at det givne skriftsprog udgør den anerkendte norm.

TV, Norden og det nordiske

I Norden kan alle læse, der er gamle og stærke traditioner for skolegang og folkeoplysning, og befolkningernes uddannelsesniveau og bevidsthedsgrad ligger højt. Dette var situationen allerede før de elektroniske massemediers opkomst og genembrud. Nyt og hidtil ukendt er radioens og fjernsynets udbredelse og effekt. Det er svært at overvurdere især fjernsynets indflydelse. Der er god grund til at tro, at et TV tekstet i en skandinavisk skriftnorm vil have de ovenfor nævnte tilbagevirkninger på talesprogene, men hurtigere og i øget omfang.

Tilbage er spørgsmålet, hvorvidt skandinaverne vil støtte projekter af denne art. Hertil er at sige, at det nordiske siden 2. verdenskrig har nydt en bred sympati ude blandt folk, omend unægtelig som oftest på et løst, uforpligtende plan. At der vil være modstand fra forskelligt hold er givet, men meget vil afhænge af, hvorledes skriftnormen udformes og indføres. Det er vigtigt med en gennemtænkt og uforhastet løsning. En given løsning vil imidlertid kunne påregne omend ikke udelt støtte, så dog udelt opmærksomhed. Spørgsmål vedrørende orthografi og skriftlig norm vækker traditionelt stor interesse.

Hvordan de nordiske sprog sjofles

De skandinaviske sprog frembyder idag et billede af splittelse og afstande, der øges. Trods idealistiske forsøg – ikke mindst i Foreningen Norden og andre nordiske organer – på mellemfolkelig og kulturel udveksling af forskellig art, er det ikke lykkedes blot at fastholde de sproglige afstande, endsige at mindske dem.

Tværtimod er det ret tydeligt, at sprogene, især svensk og dansk, fjerner sig fra hinanden i disse år. Samtidig er in-

teressen for de nordiske brodersprog i Skandinavien – uden for de engagerede kredse – tilsyneladende ringe eller svinende. Det er en trist, men daglig oplevelse på kongresser og charterrejser at overvære, hvorledes nordboer i samtale efter nogle usikre forsøg slår over i engelsk til lettelse for alle parter. Det er heller ikke behageligt at opdage, at Ibsen i Danmark almindeligvis spilles efter tekster, der er 'oversat' fra norsk.

Skylden for denne tilbagegang ligger til dels i skolen og gymnasiet, hvor skandinaviske sprog på grund af deres svage status gennemgående sjofles ganske groft. Heller ikke Nordisk Råd har vist sagen synderlig interesse. Tværtimod ser vi Nordisk Råd begunstige en øget mangesidighed i og med, at sproglige og folkelige mindretal tildeles eller ønskes tildelt større repræsentation: (Færøerne, Grønland, Åland, de finlandsk-svenske og hvad med samerne, friserne, nordslesvingerne?) Uanset al mulig sympati og forståelse kan dette kun medføre komplicering og omstændeliggørelse i sproglig henseende.

Resultaterne udebliver da heller ikke. I enkeltlandene ser man i mere uofficielle skriftsprogstyper mange eksempler på, at skrivemåden ændres efter talesproget. Fx på dansk *osse* for *også*; *ha, sir, li* for hhv. *have, siger, lide*, etc. Sådanne særløsninger er mere eller mindre heldige, og de vil, når og hvis de ophøjes til officiel norm, i mange tilfælde yderligere øge afstandene.

Dansk, svensk, norsk bokmål

En rationel nordisk sprogpolitik bør tage sit udgangspunkt i de tre nordiske hovedsprog, svensk, dansk og norsk bokmål og kun disse tre. Som forholdene rent sprogligt er mellem dem, bør bestræbelserne på indbyrdes tilnærmelse i praksis ytre

sig i en gensidig tilnærmelse mellem svensk og dansk. De givne resultater bør være identiske eller forenelige med bokmål. Tilnærmelserne mellem svensk og dansk bør udgøre dele af et mellemstadium, og resultaterne må ligne bokmål eller være identiske med det.

Retskrivning og retskrivningsregler

Her kommer så spørgsmålet om arten og graden af denne tilnærmelse. Mest acceptabelt vil det være at tilrettelægge det fælles skriftsprog gennem en styret og gradvis tilnærmelse mellem svensk og dansk på en sådan måde, at de respektive retskrivninger opretholdes med givne justeringer. Det er nemlig afgørende, at retskrivningsnormerne ikke opløses, men sættes i stand til at optage givne ændringer. Alt efter omfanget og graden af tilnærmelsen mellem svensk og dansk kan man tale om højere og lavere tilnærmelseseseffekt.

For at opnå den størst mulige tilnærmelseseseffekt må man stille visse krav til reglerne for orthografiske ændringer. Man må så vidt muligt kræve af reglerne, at de er udtømmende, modsigelsesfri og enkle. For det andet må man tage hensyn til de sproglige størrelses hyppighed i forekomst, dvs. deres frekvens. Især i spørgsmål om ordforrådet, men også inden for andre sproglige områder vil det være vigtigt, at man på baggrund af EDB-behandling af et repræsentativt svensk/dansk materiale når til klarhed over ords, bøjnings- og afledningsstørrelses og udvalgte ordklassers hyppighed i forekomst. Formålet hermed er at sikre sig, at reglerne får den størst mulige effekt ved at kunne anvendes på de størst mulige områder, på de mest produktive områder og på de hyppigst forekommende formationer inden for sprogene.

Det er afgørende at understrege, at reglerne tager sigte på retskrivningen. Netop

i og med det fælles skriftsprog anvendelse i en TVtekstning vil tilnærmelsen ikke i første række have bøjning, ordforråd eller grammatik til genstand. Reglerne tilstræber den størst mulige tilnærmelse ved ændringer i gennemgående mønstre i retskrivningerne. At tilnærmelsen sker på det orthografiske plan medfører to ting. Dels 1) berøres talesprogene ikke direkte. På længere sigt vil man dog kunne forvente tilbagevirkninger fra skrift til tale. Dels 2) øges afstandene mellem det enkelte lands skriftsprog og dets respektive talesprog. Eller med andre ord: det enkelte lands skriftsprog sænker nøjagtighedsniveauet for sin afbildning af sit tilsvarende talesprog, får en lavere grad af repræsentation.

Skrives det som det udtales?

I sprogvidenskaben skelner man mellem skriftsprog med høj og lav grad af repræsentation. At et skriftsprog har en høj grad af repræsentation vil sige, at det med stor nøjagtighed afbilder sit talesprog. Tilsvarende afbilder et skriftsprog med en lav grad af repræsentation sit talesprog med ringere nøjagtighed. Her ses naturligvis helt bort fra alle andre skriftsystemer end netop bogstavskrift.

Højrepræsentative skriftsprog er fx tysk, spansk, italiensk og tyrkisk. Finsk skriftsprog regnes normalt for et af verdens mest repræsentative, eller anderledes udtrykt: der er noget nær ideel overensstemmelse mellem skrift og tale. For de nævnte og en hel del andre gælder det, at de 'skrives nogenlunde som de tales'. Det kan have visse fordele ved skriftlig indlæring, skriveundervisning, i ordblindundervisning o.l. Som eksempler på lavrepræsentative skriftsprog kan nævnes fransk og især engelsk. For disse sprog gælder det, at der er ret stor afstand mel-

lem skriftsprogets afbildning og det faktiske talesprog. Lavrepræsentative skriftsprog frembyder visse vanskeligheder ved indlæring og ved undervisning af handicappede.

Men på den anden side har problemer af denne art i det store perspektiv ret ringe betydning. Ingen vil vel nægte, at fx engelsk tales, skrives, læses og forstås af hundreder af millioner mennesker, og at et stort antal – de, der ikke har engelsk til modersmål – har lært sproget via skriftligt materiale. Ingen vil vel heller bestride, at engelsk er et verdenssprog og kan gøre krav på status som verdenssprog. Samtidig er engelsk bærer af verdenslitteratur, medium for en stor del af verdens videnskab og teknik samt vel nok den største formidler af alle former for kommunikation og information.

Denne fremragende stilling har engelsk uanset skriftsprogets lave grad af repræsentation. Lavrepræsentativ status inden for rimelige grænser behøver altså ikke at have indflydelse på et skriftsprog anvendelighed. De fleste skriftsprog befinder sig dog inden for det skriftsprogsspektrum, hvis yderpunkter udgøres af det højrepræsentative finsk og det lavrepræsentative engelsk.

De skandinaviske sprog

De skandinaviske sprog befinder sig nogenlunde i midten. Deres skriftsprog afbilder ikke talesprogene med nogen bemærkelsesværdig nøjagtighed og entydighed. Dansk skriftsprog har den laveste grad af repræsentation, men også norsk og svensk har iøjnefaldende uoverensstemmelser mellem tale og skrift. Det har vist sig uden betydning. Lavere grad af repræsentation i skrift har på ingen måde hæmmet eller hindret de skandinaviske lande i at udvikle sig som kulturlande,

frembringe litteraturer og skabe socialt og teknisk fremskredne samfund. Tværtimod har det i andre, specifikt nordiske sammenhænge haft fordele, at de skandinaviske lande – når bortses fra Norge – ikke har søgt at gøre deres skriftsprog ekstremt repræsentative. I mange tilfælde ville det have betydet, at enkeltsprogenes skriftbilleder havde fjernet sig yderligere fra hinanden.

Man kan også se det fra den modsatte synsvinkel. De skandinaviske enkeltsprog kunne hver for sig give deres retskrivninger en lavere grad af repræsentation for at opnå tilnærmelse mellem skriftsprogene. Alle skandinaviske skriftsprog har så høj en grad af repræsentation, at en ret betragtelig sænkning ville være mulig, uden at sætte deres anvendelighed over styr, eller med andre ord: uden at afstanden mellem skrift og tale i hvert land blev uacceptabelt stor. Tilnærmelse ved sænkning af repræsentation i enkeltlandenes skriftsprog er således fuldt ud mulig; spørgsmålet er kun, om tilnærmelsen er ønskelig. Dette må naturligvis bero på, om det overordnede mål, det fællesnordiske skriftsprog, er tilstrækkeligt tillokkende til at gøre en tilnærmelse på det grundlag ønskelig.

Former for modstand

En samordning af de skandinaviske skriftsprog på de nuværende skriftsprogs bekostning vil være sikker på at møde modstand fra i hvert fald 5 forskellige sider.

Nogle vil frygte, at en udskiftning i materiale og apparatur vil være uoverstigeligt kostbar. Det er da også rigtigt, at udgifterne på kort sigt vil være betydelige. Men senere vil besparelserne rigeligt opveje disse.

Andre vil være bekymrede for enkeltlandenes skønlitterære arv. Ændres skrift-

sproget, vil det fjerne sig fra den sprogdragt, som de klassiske litteraturer er af-fattet i. Hertil er at sige, at afstanden mellem klassikernes sprog og vores er stor og voksende allerede i dag. Alle moderne kultursprog har dette problem. Vi har set udgaver af H. C. Andersen og Blicher med 'ajourført' retskrivning. Desuden er der næppe mange, der beskæftiger sig med litteratur fra før Det moderne Gennembrud, udover Holberg, H. C. Andersen og måske Blicher. Tilsvarende i Sverige.

En tredje modstand vil komme fra nationale sprognævn, akademier, sprogselskaber o. l. Modstanden vil sikkert have et konserverende, nationalt præg. Den vil også afspejle en ret æstetiserende og besiddende holdning til sproget. Samtidig vil disse nævn og selskaber utvivlsomt også fortie, hvor mange ensidige, forhastede og nationalistisk betingede ændringer i enkeltlandenes skriftsprog de har foranlediget foretaget.

Atter andre vil se en styret tilnærmelse som en anmasselse, et indgreb, en kulturimperialisme. Man kan have megen sympati for den opfattelse, kun må man ikke være blind for, at disse holdninger ofte går hånd i hånd med en selvtilstrækkelighed og en selvglad provinsialisme. En skandinavisme på dette grundlag vil kun have begrænset livskraft og substans. Norden er splittet på alle områder, politisk, økonomisk, forsvars- og markeds-politisk. Også på det sproglige plan øges splittelsen. Ønsker man en livskraftig skandinavisme, må man også gå ind for andre former for skandinavisme end de absolut ufarlige.

Endelig er der det store flertal, der føler modvilje, fordi normerne nu skal ændres. Her står og falder meget med måden, hvorpå de nye skriftlige normer indføres.

Her kan man knytte forsigtige forventninger til det nyoprettede nordiske sprogsekretariat.

Nye perspektiver

Men det bliver det nye fællesnordiske TVprojekt der vil – eller vil kunne – spille den afgørende rolle. Aldrig før har det nordiske samarbejde været stillet over for sådanne udfordringer og muligheder.

Aldrig før har de nordiske befolkninger mødt den skandinaviske sprogsituation på et så umiddelbart, engagerende og omfattende plan. Øjeblikkelige problemer af teknisk og medieteknisk art vil med teknologiens videreudvikling kunne løses og give plads for uanede perspektiver. Forhåbentlig vil de nordiske politikere og kulturmyndigheder vise sig opgaven værdige. Alt er muligt, meget er ønskeligt.

*Johan Busch-Steenberg, f. 1947
mag. art.
undervisningsass. i lingvistik
v. Århus Universitet*

Den nordiske idé

Tanken om en bevidst tilnærmelse mellem de nordiske sprog – eller måske rettere: dansk, norsk og svensk – er ikke helt ny. Ideen har været fremme tidligt i forrige århundrede, og den var samlingspunktet på det retskrivningsmøde der blev holdt i Stockholm i 1869. Deltagerne var sprogforskere, pædagoger, forfattere og folk fra den offentlige administration, og formålet med mødet var at finde frem til retskrivningsændringer i de to sprog (nemlig svensk og dansk-norsk).

Disse ændringer skulle dels gøre det enkelte sprogs retskrivning bedre og mere konsekvent, dels nærme de nordiske skriftsprog til hinanden for at lette kommunikationen.

De vigtigste ændringsforslag mht. dansk var at de store bogstaver i navneordene skulle afskaffes og at å skulle afløse aa. Forslaget stødte imidlertid på så stor modstand i indflydelsesrige konserverative kredse at disse to vigtigste reformer først kunne gennemføres i 1948, da

det lykkedes undervisningsminister Hartvig Frisch at få Rigsdagen til at gå med til en drastisk retskrivningsændring. Antityske og proskandinaviske argumenter havde vægt så kort tid efter krigen, og der var også støtte at hente hos skolen der i flere hundrede år havde slidt med at lære eleverne brugen af de store bogstaver i navneordene.

Reformen af 1948 var forberedt gennem 30'erne og 40'erne, hvor især juristen og forfatteren Sven Clausen havde kæmpet for sin idé om „Nordisk Målstræv“: dansk skulle kæmpe imod den stærke tyske indflydelse, ikke alene ved at ændre retskrivningen i svensk/norsk retning, men også ved at afskaffe store mængder af de tyske og andre fremmede gloser som specielt dansk havde optaget, og erstatte dem med fællesnordiske ord. Her er en tekstprøve fra Sven Clausens „Udkast til språgløve“ (1942):

§ 4.

Det påhviler statsradiofonien at gøre et positivt arbejde for språgfællesskabets bevaring. Den skal derfor:

- bringe hyppige transmissioner fra Norge og Sverige.
- til stadighed gi undervisning i svensk og norsk.
- regelmæssigt bringe orienterende foredrag om språgfællesskabets øjeblikkelige status. Herunder skal fremdrages de nye gloser og navne på nye fænomener, som har kommet til existens siden sidste orientering; disse nye navne skal jævnføres med de tilsvarende nyskabelser i norsk og svensk og den form skal tilrådes som er tjenligst for språgfællesskabets fortsatte beståen.

Fra skandinavismens store tid. Det nordiske studentermøde i 1862: deltagerne drager af sted til kongen i Fredensborg.

§ 5.

Det nyhedsbyrå hvorigennem nyheder fra offentlige myndigheder udsendes skal lægge vægt på at undgå unødige språgorbistringer. Når et nyt fænomen omtales skal byrået så vidt muligt nytte samme glose som anvendes i norsk og svensk.

I 1956 fremlagde journalisten Knud Jarmsted ideen om Nordisk Bokmål, som han karakteriserer som et samnordisk skriftsprog. Det er et skrive- og læsesprog, men ikke et talesprog. Nordisk Bokmål er i alt væsentligt lig med norsk bokmål, der nemlig har vist sig at være dét nordiske sprog som ligger tættest ved midten mellem yderpunkterne svensk, dansk og nynorsk; kun ret få ord skal efter Jarmstedts forslag føres tilbage til former der er mere samnordiske end i norsk bokmål. Det samnordiske skriftsprog ser således ud:

At vi Skandinaver kan reise omkring i Danmark, Norge og Sverige og praktisk

talt overalt gøre oss forstått på vårt eget språk, er en erfaring som så mange har gjort at det er helt banalt at fastslå dette faktum. Når det likevel framholdes her, er det for at sette det opp mot et annet like så uomtvistelig faktum av precis motsatt karakter:

All erfaring viser at vi Nordboer ikke *læser* hverandres språk.

Det ser næsten ud som om det er Jarmsteds forslag Sterling Airways følger i det selskabet selv kalder sine „nordiske“ oversættelser og tekster. Det er nærmest en slags gammeldags norsk:

Hvis passasjerens reise omfatter et endelig bestemmelsessted eller stopp i et annet land enn det hvorfra avreisen finner sted, kan Warsawa-konvensjonen komme til anvendelse og konvensjonen regulerer, og i de fleste tilfelle begrenser, fraktførens ansvar for dødsfall eller personskade og for tap av – eller skade på bagasje. Se også kunngjøring med titelen „Meddelelse til internasjonale passasjerer om ansvarsbegrensning“.

Det mest konsekvente og systematiske gjennomtænkte forslag er fremsat af sprogforskeren Allan Karker, formanden i Dansk Sprognævn (Nordisk Retskrivning – den ideale fordring. 1977). Det drejer sig udelukkende om stavning, der indføres altså ikke nye ord eller nye former. Karker går frem efter 5 faste prinsipper hvorefter retskrivningen i svensk, norsk og dansk kan ændres så de skrevne sprog nærmer sig hinanden og læsningen gøres

lettere. Men der er altså stadig 3 skriftsprog. Styrken i Karkers forslag er at det udelukker vilkårlighed og bygger på beregninger der sikrer størst mulig ortografisk lighed mellem de tre sprog. Efter det Karkerske forslag ser dansk sådan ud:

§ 13.

Et udvalg vælger, i den udstrekning det findes påkrævet, en talsmand for sager, som er henvist til det. Også et mindretal i udvalget kan vælge en talsmand.

Et udvalg kan inbyde et udenforstående medlem af rådet og ligeså et regeringsmedlem, som ikke er medlem af rådet, til uden stemmerett at deltage i udvalgets behandling af en sag. Udvalget kan også ellers inbyde personer udenfor rådet til at give oplysninger og udtale sig til udvalget.

Et udvalgsmedlem, som efter vedtekternes § 10 stk. 2 ikke kan deltage i beslutning i en sag, kan heller ikke i et udvalg deltage i beslutning i sagen.

Det viser sig atter at det er norsk bokmål der er tættest på at være den nordiske fællesnævner. Karker har beregnet at der i bokmål skal indføres 3 ændringer per 100 ord i en tekst. For dansk er tallet 13, og for svensk 19!

Karkers videnskabeligt funderede projekt vil tvinge al fremtidig diskussion om fællesnordisk skriftsprog til at være saglig og realistisk. Efter min mening betyder det enden på diskussionen og opgivelse af ideen.

Erik Hansen, f. 1931
professor i dansk sprog
Københavns Universitet

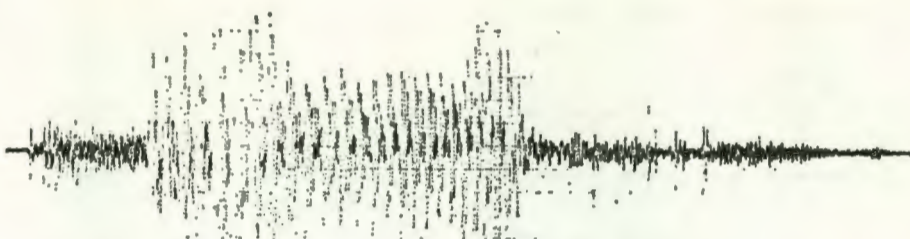
Hvad er fonetik?

Et fugleperspektiv

Måske landsætter en af vore venner fra det ydre rum en dag sit uidentificerede flyvende objekt på vor planet. Og måske giver han sig til at udforske dens menneskelige indvånere. Så vil han opdage at en betingelse for at hans forsken skal give udbytte er at han ikke lader hånt om én af jordboernes mærkværdige tilbøjeligheder: tilbøjeligheden til ved hjælp af visse organer (hvis hovedfunktion tydeligt nok er at forsyne legemet med brændstof og reservedele: ilt, vand, proteiner osv, samt skille det af med udstødningsgassen: kultveilte) jævnligt at fremkalde små, men rigt varierede hurtige trykændringer i den nærmest omgivende luft. Han vil blandt andet opdage at jordboerne, hvis hoveder på siderne er forsynet med to tragtagtige udvækster der leder lufttrykændringerne ind til et fantastisk fintfølelse sanseorgan, øjensynligt er i stand til bl. a. at fjernstyre hinanden ved at fremkalde de pågældende lufttrykændringer (som vi for kortheds skyld kan kalde lyde) så de opfanges af andre jordboeres trykændringssanseorganer (i korthed: ører). Og hvis vor nysgerrige gæst ønsker at trænge dybere ind i dette mysterium vil vi blandt kredsen af fonetikere kunne tælle den første UFO-skipper.

Den opgave han i så tilfælde har sat sig for at løse, nemlig at finde systemet i dette lydgrødskaos, kan umiddelbart synes uoverkommelig – kurven næste side viser hvilket flimmer de pågældende trykændringer typisk kan udvise. Og dog er den ikke væsensforskellig fra den opgave som enhver jordboer i starten af sin tilværelse stille og roligt i alt væsentligt løser i løbet af ganske få år. På så kort tid bliver vi trænet op til lynhurtigt at kunne analysere et trykændringsmønster som dette i dets relevante bestanddele: ytringen *Tak!*, sammensat af sproglydene *t*, mørkt *a* og *k* i den pågældende rækkefølge, udtalt af denne artikels forfatter (evt., hvis vi ikke kender den talende: udtalt af en voksen mand med let nasal stemmeklang og relativt dyb stemme) og med stigende tone, *a*'et trukket lidt i langdrag, nærmest en usikkert-spørgende stemmeføring. Og ikke nok med det: vi er også i stand til at genskabe mange af de pågældende træk ved selv at frembringe en tilsvarende ytring. I sandhed et mirakel!

Det fag der som sit emne har de lyde hvormed vi jordboere fjernstyrer hinanden mm. kaldes fonetik; det tilsvarende danske ord ville være udtalelære. Ordet *fonetik* skulle efter pålydende helt præcis

Ordet tak, udtalt af artiklens forfatter.

betyde stemmelære. Det er dannet af det græske ord *phōnē*, der betyder 'stemme' og som også forekommer som en del af ord som *telefon*, *polyfon* (= 'flerstemmig'). I andre fremmedord, fx *grammofon*, bruges *fon* snarest i betydningen 'lyd' i almindelighed.

Hvorfor studerer man fonetik?

Vor UFO-skipper ville jo have naturlige grunde til at give sig til at studere fonetik, men hvorfor gør vi det selv, vi jordboere? Vi kan jo i almindelighed vort sprogs fonetik i forvejen, omend på et mere ubevidst plan. Hvad kan da give anledning til at vi studerer det systematisk?

De første fonetikere må have været mennesker der har syslet med bogstav- og stavelsesskriftsystemer, altså skriftsystemer som er baseret på sprogenes udtale. I det øjeblik man sætter sig for at konstruere eller omdanne et skriftsystem som bygger på sprogets udtale, melder der sig jo øjeblikkelig spørgsmålet: hvilke udtalelementer går igen i hvilke ord? Eller sagt på en anden måde: hvilke udtalelementer er de samme og hvilke er forskellige? Tænk Dem fx, kære læser, at De havde fået den opgave at tilpasse det latinske alfabet til det danske sprog. Hvordan ville De så stave til slutlyden i ord som *sommer*, *kroner*, *doktor*? (Slutlyden er jo, som De sikkert kan høre, en å-agtig vo-

kal – et egentligt, selvstændigt *r* er der naturligvis slet ikke tale om!) Ville De stave den med samme bogstav som første vokal i ordene *doktor* og *sommer*? – Hos de fleste mennesker er der faktisk tale om samme vokal, blot i hhv. trykssvag og trykstærk stilling.

Også i moderne tid er der brug for fonetikere i forbindelse med arbejdet med at omdanne og tilpasse skriftsystemer til et sprogs udtale. Således har den grønlandske retskrivning for nylig (1973) været genstand for en gennemgribende retskrivningsreform.

Men der er andre veje til fonetikken. En af de allerførste egentlige europæiske fonetikere (ifølge Otto Jespersen helt præcist den anden) var danskeren Jacob Madsen Aarhus. Han udgav i 1586 bogen „De literis libri duo“, ordret oversat: to bøger om bogstaverne (men Jacob Madsen brugte ordet *literæ* både om bogstaver og om sproglyde). I fortalen begrundede Jacob Madsen sin interesse for fonetikken. *Dels* har han som ægte videnskabsmand været betaget af dette fascinerende område: „Nu er der imidlertid intet kunstværk fra Guds og naturens hånd der i højere grad fortjener vores opmærksomhed og beundring end menneskets mund: på forunderlig vis former den vor tale, de lyde der svarer til bogstaverne og talens enkelte dele. (...) Er det ikke også noget nær et vidunder at en blanding af de forholdsvis få

lyde som navnlig to smådele i menneskets mund, nemlig tungen og underlæben danner, kan bevirke en så stor afveksling som den det enkelte menneskes tale og alverdens tungemål frembyder?" *Dels* er hans interesse udsprunget af praktiske sprogstudier: „Jeg lagde (...) mærke til at det ville være såre gavnligt og nødvendigt, ikke blot for selve læren om bogstaverne, men også for den rette og lette tilegnelse af alle sprog, at der fandtes en for alle sprog fælles bogstavlära." Resultatet blev en bog der omhyggeligt (men naturligvis ikke fejlfrit) beskriver lydenes dannelsesmåde i taleorganerne, deres *artikulation*.

Tre former for fonetisk beskrivelse

Vi møder her et karakteristisk træk ved næsten al fonetisk beskrivelse: i stedet for at beskrive lydene direkte, beskriver man den måde de frembringes på. Det svarer til at man giver opskriften når man vil beskrive en bestemt ret, fx en sovs. Der er to andre måder at gå frem på: man kan også beskrive hvad sovsen består af (så og så mange gram vand, salt, fedt osv osv), og endelig kan man beskrive hvordan sovsen smager, dvs hvilket indtryk den gør på sanseorganerne (sur eller sød, salt eller bitter, rund i smagen, fløjlsagtig, med et stænk af viol-smag osv osv). Tilsvarende kan man for lydenes vedkommende beskrive det indtryk de gør på sanseorganerne: de kan være lyse eller mørke, kraftige eller svage, høje i tonen, langvarige, de kan lyde omtrent som en humlebis summen osv osv. Og endelig kan man beskrive lydene selv, dvs de trykændringsmønstre som karakteriserer dem.

De tre måder at beskrive på svarer til de tre elementer der nødvendigvis indgår når mennesker taler sammen: for det første afsenderen, der danner lydene med

taleorganerne; for det andet selve lydene, der i form af lydbølger vandrer gennem luften hen til modtageren, og for det tredje modtageren selv, der opfatter lydene gennem sine sanseorganer.

Op til vor tid er den artikulatoriske beskrivelse, altså beskrivelsen af hvordan lydene dannes, blevet stadig bedre og bedre. *Dels* (og især) fordi det er relativt enkelt for fonetikerne at iagttage sig selv og lægge mærke til hvordan taleorganerne er indstillet, dels fordi man i vort århundrede har kunnet tage moderne tekniske hjælpemidler i brug (fx røntgenbilleder og -film) og dermed efterkontrollere og korrigere beskrivelserne.

Historisk (diakron) fonetik

Den artikulatoriske beskrivelse af lydenes dannelse nåede et højdepunkt henimod slutningen af forrige århundrede. Og det er ikke tilfældigt at det samme århundrede stod i sproghistoriens, eller som man siger den diakrone sprogvidenskabs, tegn. Man sporede sprogenes historie tilbage til en fjern fortid og kunne konstatere at nogle af sprogene var udviklet af samme fælles grundprog. Det viste sig da at forandringerne i sprogenes udtale, i stedet for at foregå tilfældigt og planløst, i det store og hele foregår efter ganske regelmæssige mønstre. En udtaleændring rammer normalt ikke kun et enkelt ord; det er i stedet hele grupper af ord med beslægtet fonetisk bygning der skifter udtale. Når vi fx i dag er vidne til at et ord som *resten* hyppigt hos unge udtales med *a* (*rasten*), så er dette ikke et isoleret fænomen; også *tretten* udtales af de pågældende som *tratten*, *remme* som *ramme*, *rædsom* som *radsom*, *revne* som *ravne* osv osv. Der er tale om en generel lovmæssighed, der kan formuleres: den korte æ-vokal efter *r* er på vej til at blive erstattet af (mørkt) *a*, medmindre den

følges af et *k* eller (hårdt) *g* eller *ng*-lyden – ord som *trække* eller *drenge* skifter altså ikke udtale. M.a.o.: lovmæssigheden lader sig formulere hvis og kun hvis vi er i stand til at give en korrekt beskrivelse af de pågældende lyde – den har ikke noget med ordenes stavemåde, betydning eller bøjning at gøre. Yderligere viser det sig at den pågældende lovmæssighed lader sig formulere endnu enklere hvis vi er i stand til at give en *artikulatorisk* beskrivelse af de pågældende lydes dannelse, for forholdet er nemlig det at *k*, *g* og *ng*-lyden alle artikuleres samme *sted* i munden: tungen er hævet mod den bageste del af ganen (sådanne lyde kaldes *velære*). Vi kan derfor formulere iagttagelsen som følger: æ bliver til (mørkt) *a* efter *r* medmindre der kommer en velær lyd efter. Og ikke nok med det: vi kan oven i købet *forklare* udtaleændringen på baggrund af den artikula-

toriske beskrivelse af lydene *r*, *æ* og (mørkt) *a*'s dannelse. Ændringen består nemlig i at *æ*, der i de pågældende ord oprindeligt blev artikuleret med tungen relativt langt fremme i munden og relativt hævet, gradvist er gledet over i et (mørkt) *a*, der artikuleres længere tilbage end *æ* og med mere sænket tunge. Men dette sker kun efter *r*, der selv er en lyd der dannes med sænket og tilbagetrukket tunge. Ændringen har altså karakter af *afsmitning* fra *r* til vokalen, så de to lyde nu artikuleres tættere på hinanden end oprindeligt, hvorved forbindelsen *r* plus vokal i de pågældende ord er blevet lettere at udtale.

Auditiv beskrivelse

Mens den artikulatoriske beskrivelse således kan rose sig af at have givet uundværlige bidrag til beskrivelsen og forklaringen af udtaleforhold, har beskrivelsen

af det indtryk som lydene gør på modtageren, den såkaldte auditive beskrivelse (audio: hører) til gengæld været den fonetiske beskrivelses stedbarn. Der findes simpelt hen ikke noget alment auditivt beskrivelsessystem for sproglydene. Man kan ganske vist tage to tilfældige sproglyde som konstanter, og så undersøge om en tredje lyd lyder som om den ligger tættest på den ene eller den anden af de to konstanter. På denne måde har man da også fundet visse almene resultater – det har fx vist sig at *y* auditivt ligger tættere på *i* end på *u*. Nogle fonetikere mener endda at det almindelige vokalbeskrivelsessystem i praksis i det væsentligste er auditiv; man bruger nemlig nogle udvalgte vokaler som faste holdepunkter (disse faste holdepunkter er indtalt på grammofonplade), og så karakteriserer man de øvrige vokaler i forhold hertil. Men sådanne auditive forskelle følges oftest, måske altid, af tilsvarende artikulatoriske forskelle, og en fuldstændig løsrivelse fra det artikulatoriske beskrivelsessystem er der ikke tale om. Her ligger der altså en opgave og venter på at blive løst af fremtidige fonetikere. Og det skal nok vise sig at man så vil kunne forklare hidtil uforklarede fænomener. Der er fx en hel del udtaleforandringer som ikke kan forklares artikulatorisk, de såkaldte spontane forandringer. Hvorfor kan vi fx opleve at det lange danske *a*, når man ser bort fra *r*-forbindelser, langsomt har udviklet sig fra et relativt mørkt *a* (omtrent det samme som det der endnu er bevaret i ord som *rase*, *varme*) til det moderne lyse *a*, der jo, som talrige „sprogværnere“ har lagt mærke til, ligger tættere på *æ*? Der synes ikke at være tale om udtalelettelse. Og hvorfor synes udviklingen at gå i retning af at dette lyse *a* kan blive til (lyst) *a* plus *j*, således at fx USA bliver udtalt *uæsag*, med en *j*-lyd

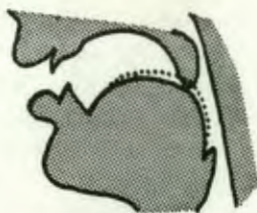
svarende til det *g* jeg har noteret i skriften? Kære læser, De kan trygt starte på en karriere som fonetiker uden at frygte at alle opdagelserne er gjort, inden for det auditive område såvel som inden for de andre områder.

Fonetikken i Danmark

Og det kan De så meget mere som Danmark er et land der frembyder fremragende betingelser for fonetisk forskning. Ikke nok med at vi kan rose os af at den anden egentlige fonetiker var dansker, eller at en af de største, måske den største fonetiker var dansker, nemlig Otto Jespersen (hovedværk: „Fonetik; En systematisk fremstilling af læren om sproglyd“ 1897-99, 636 sider), eller at den nuværende professor i fonetik ved Københavns Universitet, Eli Fischer-Jørgensen, nyder almen international anerkendelse; der undervises også på højt niveau ved Københavns Universitets Institut for Fonetik, som yderligere rummer et rigt udstyret fonetisk laboratorium, dvs park af maskiner og apparater til fonetisk forskning.

Akustisk beskrivelse

Efter denne lille digression vender vi os nu mod den tredje form for fonetisk beskrivelse, nemlig den akustiske beskrivelse, hvor man beskriver lydstoffet selv, dvs de særlige svingningsformer i lufttrykket som kendetegner de forskellige sproglyde og overgangene mellem dem. Udforskningen heraf foregår især ved hjælp af elektroniske apparater og er derfor først for alvor kommet i gang i dette århundrede. Den er til gengæld blevet fremskyndet af at også andre end fagfonetikere, fx kommunikationsingeniører, har drevet fonetisk forskning, hvad der har givet anledning til brugbart samarbejde mellem fagene. Den akustiske ud-

efter r

bliver æ

til (mørkt) a

forskning af sproglydene har allerede givet store resultater. Man har bl. a. arbejdet med at frembringe kunstig tale ved hjælp af elektroniske apparater, såkaldte syntesemaskiner, og er nået så langt at man er i stand til at nedskrive en ytring i en slags lydskrift der fungerer som instrukser til en datamaskine, og som resultat få relativt forståelig tale ud af en syntesemaskine der er tilkoblet datamaskinen.

Behovet for sådanne maskiner er til dels videnskabeligt. Man opdager således hurtigt hvor man har huller i sin fonetiske viden når man forsøger at lave kunstig tale ved hjælp af en syntesemaskine og ikke kan få den til at lyde naturligt. Syntesemaskiner er også ideelle til at foretage velkontrollerede eksperimenter, fx lyttetests hvor man præsenterer et antal forsøgspersoner for forskellige veldefinerede lyde og undersøger hvordan forsøgspersonerne oplever lydene.

Man regnede oprindeligt med at skulle bruge syntesemaskiner til telefonkommunikation over fjerne afstande, men satellitteknikken gjorde dem overflødige til dette formål. Til gengæld kan det være at de efterhånden vil blive brugt når mennesker skal „kommunikere“ med datamaskiner. Men det forudsætter naturlig-

vis at man også udvikler kunstige høre-maskiner, i hvert fald hvis der skal være tale om rigtig tovejskommunikation. Hvis sådanne kunstige tale- og høre-maskiner bliver udviklet og bliver rimeligt billige vil de yderligere kunne gøre stor nytte for døve og blinde; kunstige høre-maskiner vil fx kunne omsætte talesprog til skrift-sprog, der så kan læses af døve.

Det fonologiske problem

Der er imidlertid ét problem som midt i al denne beskrivelsessupperdas ligger og lurar et stykke under overfladen: *hvad er det egentlig vi går og beskriver*, vi fonetikere? Vi kan karakterisere et s på fx følgende måde: artikulatorisk set dannes s ved at tungespidsen er hævet mod ganen lige bag fortænderne, hvorved en luftstrøm dirigeres frem mod fortændernes kanter; akustisk set fremkommer der her ved en lyd med de og de karakteristiske frekvenser; auditivt set opleves de pågældende frekvenser som en sydende eller hvislende lyd. Men hvad er et s da? Hvad er det for en enhed der har disse karakteristika?

At der overhovedet er et problem her er slet ikke særligt indlysende, og den fonetiske videnskab har da også klaret sig godt uden at problemet kan betragtes

som løst. *Fonologi* er navnet på den gren af fonetikken der (blandt andet) arbejder med dette problem. De ældre fonetikere, fx Otto Jespersen, hastede store og blivende resultater uden at føle at der var noget problem her. Omkring 1930 begyndte man at tage problemet op til diskussion, en diskussion der stadig foregår. Der blev fremsat forskellige forslag til definition af hvad det egentlig var for størrelser man beskrev. Man var nogenlunde enige om at kalde de pågældende størrelser for *fonemer*, men hvad der var det karakteristiske for disse fonemer var der ikke enighed om. Et ikke helt uacceptabelt definitionsforsøg var at fonemerne er de minimale betydningsadskillende lydlig enheder. Et *s* skulle efter denne definition være et fonem fordi det har betydningsadskillende funktion i forhold til de øvrige fonemer. M.a.o.: et *s* er et fonem fordi dets tilstedeværelse eller fravær i et ords udtale hjælper os til at afgøre hvilket ord der er tale om. Det er klart at med denne definition bliver det vi hidtil har kaldt sproglyde det samme som fonemer.

Kommutationsprøven

Nu kan et *s* jo godt lyde lidt forskelligt fra person til person: den enes *s* kan fx være lidt lysere i klangen end den andens. Men sådanne forskellige *s*-lyde bliver ikke af den grund forskellige fonemer, for de forekommer i akkurat de samme ord, nemlig i hhv. den ene og den anden persons udtale af ord men fonemet *s*, og de kan derfor ikke siges at være betydningsadskillende. Som et bevis for at to forskellige lyde nu også er forskellige fonemer (og altså ikke bare varianter, sådan som de to udgaver af *s* var det) bruger man den såkaldte *kommutationsprøve*, idet man undersøger om der findes et ordpar hvor den eneste forskel er at

det ene ord har den ene lyd, det andet ord den anden. Ordparret *so - lo* beviser således at *s* og *l* er forskellige fonemer; ordparret *dør* ('dies') - *dør* ('door') beviser tilsvarende at vokalerne i de to ord er forskellige fonemer.

Der er en meget udbredt misforståelse, som det måske vil være på sin plads at få opklaret i denne sammenhæng. Mens ordpar som de to ovennævnte beviser at to lyde er forskellige fonemer, så kan man ikke omvendt slutte at par som *cykel* udtalt med *y* og samme ord udtalt med *i* beviser at *y* og *i* er samme fonem. *Kommutationsprøven har kun beviskraft hvis den giver positivt udslag*, dvs hvis der er en betydningsforskel og en udtaleforskel mellem de to ord. Par af typen *kasse* udtalt med moderne lyst *a* og samme ord udtalt med gammeldags Karen Blixensk eller Poul Reumertsk mørkt *a* findes der i læsevis af. Hvis en person fx siger *kasse* med lyst *a*, så bruger han samme *a* i *masten*, *haste*, *ja*, *salt* osv osv, og hvis en person har det mørke *a* i et af ordene så har han det også i de andre. Men det bliver de to lyde ikke til samme fonem af. Derimod beviser ordpar som *ja - jeg* (udtalt uden slut-*j*, fx i sammenhænge som *Ja, gør det nu - Jeg gør det nu*) eller *da - der* (jf. sætninger som *Da slog han til - Der slog han (sgu) til*) at de to *a*-lyde er forskellige fonemer.

Distributionel beskrivelse

Det er fremgået at man i fonetikken beskriver sproglydene (samt naturligvis de øvrige fonetiske udtryksmidler: tonegang, betoning mm) både fra artikulatorisk, akustisk og auditiv synsvinkel. Hertil kommer at man i nyeste tid er blevet stærkt optaget af at finde frem til hvad det er for ordrer der gives fra hjernen til taleorganerne når vi taler, eller m.a.o.: hvilke muskler og muskelgrupper der sæt-

tes i aktivitet når en bestemt sproglyd dannes. Alle disse forskellige beskrivel-sesformer forudsætter at fonetikerer er noget af en tusindkunstner: han skal både være akustiker og psykolog, både anatom og fysiolog, samtidig med at han skal have et sikkert øre og være en god iagttagere og have en veludviklet muskel-fornemmelse. Men kravene til ham er ikke udtømt hermed. Den udlænding der skal lære noget om dansk udtale har ikke alene behov for at få at vide hvordan fx det danske stød dannes (stødet er den lydlige størrelse der kendetegner ord som *Kullen* og *skærene* overfor hhv. *kulden* og *skærende*), det er også vigtigt for ham at få at vide at der fx aldrig er stød i enstavelsesord med kort vokal og efterfølgende ustemt konsonant, fx ord som *kop*, *nat*, *tak*, *last*. Og dansklæreren har behov for at få at vide at æ efter *r* i ord som *resten*, *tremme*, *revne* osv hos *unge* ofte er blevet erstattet af *a* – ellers vil han jo stå uforstående overfor stavfejl som *tralle* for *trælle* osv. Og folk i almindelighed har godt af at vide at når de hører en ældre københavnere sige *bløje* i stedet for *bløde*, så er det ikke en talefejl eller en person der sjusker med sproget, det er simpelthen den københavnske dia-

lekt hvis folkelige variant i rendyrket form manglede det bløde *d* og i stedet havde en *j*-lyd, akkurat som nogle af de jyske dialekter. Til at være kyndig i dansk fonetik hører altså yderligere at kende til de danske sproglydes distribution, dvs at vide under hvilke betingelser de forekommer/ikke forekommer i dansk.

Afslutning

Selv om jeg ikke har kunnet komme ind på alle fonetikens områder, vil De sikkert have forstået, kære læser, at faget fonetik er et rigt varieret fag. En mand kan ikke dække alle disse forskellige sider af faget; man er nødt til at specialisere sig. Faget er i udpræget grad en hjælpevidenskab, dvs en videnskab med berøringsflader til talrige og vidt forskellige sider: grammatikere, sproghistorikere, dialektologer, sociolingvister, dansklærere der underviser danskere, dansklærere der underviser udlændinge, døvelærere, talepædagoger, retskrivningsreformatorer, lærere der underviser danskere i fremmede sprog, metrikere, for ikke at tale om læger, kommunikationsingeniører, sanglærere – og måske også til sin tid UFO-skipper?

Steffen Heger, f. 1944
adjunkt i dansk sprog
Københavns Universitet

Bagsiden viser de første sider i verdens berømteste skolebog, Comenius' *„Orbis sensualium pictus“* fra 1658. På højre side siger læreren til eleven: „Fremfor alt skal du lære de enkle lyde hvorefter den menneskelige tale består, dem som dyrene kan gøre efter og du kan efterligne med din tunge og tegne med din hånd. Derpå vil vi gå ud i verden og se på alle ting“.

Invitatio.

Einleitung.

M. Veni, Puer!
disce Sapere.

P. Quid hoc est,
Sapere?

M. Omnia,
quæ necessaria,
rectè intelligere,
rectè agere,
rectè eloqui.

P. Quis me
hoc docebit?

M. Ego,
cum Deo.

P. Quomodo?

L. Komm her/ Knab!
lerne Weißheit.

S. Was ist das/
Weißheit?

L. Alles/
was nöthig ist/
recht verstehen/
recht thun/
recht ausreden.

S. Wer wird mich
das lehren?

L. Ich/
mit GDeu.

S. Welcher gestalt?

M. Du.

M. Ducam te,
per omnia,
ostendam tibi
omnia,
nominabo tibi
omnia.

P. En adsum!
duc me,
in nomine D & I.

M. Ante omnia,
debes discere
simplices Sonos,
ex quibus
constat
Sermo humanus:
quos,
Animalia
sciunt formare,
& tua Lingua
scit imitari,
& tua Manus
potest pingere.

Postea
ibimus
in Mundum,
& spectabimus
omnia.

*Alphabetum
vivum & vocale
habet hic.*

L. Ich will dich führen
durch alle Dinge/
ich will dir zeigen
alles/
ich will dir benennen
alles.

S. Sehet/ hier bin ich!
führt mich/
in GDeus Namen!

L. Vor allen Dingen/
mußt du lernen
die schlechten Stimmen/
in welchen
besteht
die Menschliche Rede:
welche/
die Thiere
wissen abzubilden/
und deine Zunge
weiß nachzumachen/
und deine Hand
malen kan.

Darnach
wollen wir wandern
in die Welt/
und beschauen
alle Dinge.

Hier hast du
ein lebendiges und stimm-
Alphabet. (bares

A 2

Cornix